

MASKER BOVEN MASKER
MOLIERES MISANTROOP IN DE BRUSSELSE K.V.S.

Annick POPPE

Begin. Een reusachtige muur, blauw en kil. In het midden, aan beide kanten van de deur die naar de eetkamer leidt, twee klassiek aandoende zuilen. In de muur, twee aquariums, waarin siervissen zwemmen. Voor één ervan, een man, nog in overjas — Alceste (Herman Gilis), zoals we later zullen vernemen — die ingespannen naar de vissen zit te turen. Of is het veeleer naar wat zich in de eetkamer erachter afspeelt? Binnen — waarschijnlijk is het ongeveer elf uur in de ochtend — is het personeel in ieder geval druk in de weer een feestmaal voor te bereiden. Het heen en weer geloop wijst hierop, de rijkelijk gedekte tafel, de hand die een kreeft — het hoofdgerecht? — vlak voor de neus van Alceste uit het aquarium tilt. We voelen het al: hier, in dit huis zal heel gauw iets te beleven vallen, iets wat ongetwijfeld de moeite waard zal zijn, wat misschien op onze lachspieren werken zal ook. Wat? "Theater stelt vragen, geeft geen antwoorden", verklaarde regisseur Franz Marijnen onlangs in een interview¹. En met vragen, een hele reeks ervan, zullen niet alleen de personages, maar ook wij worden geconfronteerd.

Alceste zit te wachten, zoveel is duidelijk. Op wie? Wat we tevens kunnen vermoeden is dat hij zich in de villa van een (jonge?) (rijke?) (aantrekkelijke?) maar vooral huwbare vrouw — Célimène (Chris Thijs) — bevindt, zodat het waarschijnlijk zij is die zijn interesse wegdraagt. Hoe staat de dame in kwestie echter tegenover hem? Dit is nu net wat hij achterhalen wil en waarvoor hij zich (alleen in zijn hoofd kan zoiets opkomen) precies één dag de tijd geeft. Wat we zullen zien — en niets anders is het wat de handeling van dit stuk uitmaakt — is dat nu net iedereen die dag lijkt samen te spannen om hem dit zo moeilijk mogelijk, zo niet zelfs onmogelijk te maken. Of is het veeleer zo dat hij zijn moment niet goed gekozen heeft?

Het feit dat een feestmaal wordt voorbereid, laat de komst van gasten vermoeden en de ganse dag wordt het een aan- en aflopen — want ook wie niet is uitgenodigd kan het blijkbaar niet nalaten even het hoofd om de deur te steken — nog nooit gezien. Wie zoal hun opwachting maken? Vooreerst is er de pragmatische Philinte, vriend van Alceste, met wie hij gauw in een fikse discussie verzeild zal raken, dan — een van hen die zozegd toevallig voorbijkomen — de zelfvoldane Oronte, gevolgd door Acaste en Clitandre, ijdel, lichtzinnig en verwaand, op het randje van het absurde af. Mee aanzitten zal ook de zachtaardige Eliante, een nichtje van de

*De Misanthrop door K.V.S.-Brussel
Herman Gilis als Alceste (Foto: Leo Van Velzen)*

gastvrouw; haar best doen alles in de war te sturen de zure, hooghartige Arsinoë, in naam haar vriendin. Voorts zijn er nog Du Bois, de bediende van Alceste (want onze held blijkt ook nog in een proces te zijn verwickeld) en een dienaar van het gerecht.

Wordt er onophoudelijk gepraat, voor het overige gebeurt er niet veel in dit stuk, wat het nog merkwaardiger maakt dat Molière met zo weinig middelen erin is geslaagd een zo treffend beeld van mens en maatschappij te schetsen, tot het laatst de spanning levendig te houden en het ganse spektakel een indruk van dringende noodzaak mee te geven.

Molières *Misanthrop*, de classicistische komedie bij uitstek — want laten we niet vergeten dat het hier om een komedie gaat, een komedie die soms erg schrijnend zal blijken te zijn, maar bij momenten ook buitenissig grappig en in haar gevatheid hilarisch — ging in première in 1666 in Parijs, enige tijd na de troonsbestijging van Lodewijk XIV. Franz Marijnen situeert zijn versie ervan — zoals dit bij hem stilaan een traditie wordt, krijgen we ook hier de integrale tekst te horen — in het Vlaanderen van vandaag. De personages van Molière bewegen zich in de kringen van het hof en behoren tot de adel. Marijnen opteert voor een burgerij die haar status aan het geld ontleent. Een hele transpositie dus, dat wel.

Dat Marijnen echter weet wat hij doet als hij klassieken ter hand neemt en hierbij de uitdaging niet schuwt, kreeg hij al gelegenheid genoeg om te bewijzen. Dat hij hier opnieuw de juiste keuzes heeft gemaakt — was *Le Misanthrope* bij de première brandend actueel, Marijnens produktie is dit niet minder — komt tot uiting in de schijnbaar moeiteloze manier waarop hij erin is geslaagd zijn personages dat herkenbare mee te geven dat ons de indruk geeft mee met hen op de scène te staan.

Blijft de menselijke natuur dan toch voor eens en altijd dezelfde? Zijn de menselijke gedragingen nauwelijks aan enige evolutie onderworpen? Of slaagt alleen een groot auteur erin deze essentie te vatten, een regisseur met een duidelijke visie deze zichtbaar te maken op het toneel, een uitgelezen bezetting ons in onze eigen persoon te raken?

Eén ding staat vast: in dit stuk gaat het om mensen, jonge mensen — geen van allen is dertig jaar oud — die zoeken zich een plaats te verwerven in een maatschappij die hen weliswaar talrijke kansen biedt, maar ook constant aan veranderingen onderhevig is en het tot dusver zonder hen heeft gekund. Wat al deze personages verbindt is bijgevolg een onzekerheid, die weliswaar bij de een al wat duidelijker op de voorgrond treedt dan bij de ander, maar hoewel ze zich heel gauw tot elkaars tegenpool zullen ontwikkelen, toch aan de basis van hun handelen ligt. Hoe zullen

ze erin slagen hun weg te vinden in een leven dat zich zo onvoorspelbaar aandient, onvoorspelbaarder althans dan ze hadden gedroomd? Zullen ze erin slagen — want heel vaak durven ze zichzelf niet te zijn en gaan ze achter een masker, het een al wat ridiculer, pathetischer dan het ander, schuil — een eigen identiteit te vinden? De partner te ontmoeten die het best bij hen past? In het reine te komen met zichzelf, hun directe omgeving, de samenleving waarin ze zich bevinden?

Laten we kijken hoe zij, en vooral onze hoofdpersonen dan, zich van deze toch niet zo makkelijke taken kwijten. Wie is overigens deze Alceste — zeven, achtentwintig, schatten we hem² — die daar zo standvastig de wacht lijkt te houden? Een ontmoeting met zijn vriend Philinte (Jef Demedts) zal ons heel wat wijzer maken. Want wat wordt al na enkele woorden duidelijk? Deze vlugge jongen, die niet de tijd neemt zich behoorlijk te kleden of ook maar even in de stapel kranten die hij met zich meesleurt te lezen, blijkt al gauw een mensenhater eerste klas te zijn, die het maar niet verkroppen kan dat niet iedereen er dezelfde verheven principes als hij op nahoudt en net als hijzelf de rede als het hoogste goed beschouwt?

En wie is deze Célimène, deze jonge weduwe op wie hij, tot zijn grote verbazing, want tegen zijn principes in, zo hopeloos verliefd is geraakt? Meer dan één tipje van de sluier zal worden opgelicht op het moment dat zij, met dure aankopen beladen, haar entree maken zal. En een hoogst aangename, meer dan frisse, levendige en levenslustige verschijning zal ze blijken te zijn, die een lentewind over het toneel waaien doet. Twintig, zoals ze zelf beweert, en in een aantrekkelijke rode jurk gekleed. Maar of we een vrouw wat dit betreft op haar woord mogen geloven?

Wat, in 's hemelsnaam ziet hij in haar, deze mensenhater in deze coquette, deze man die de waarheid en niets dan de waarheid als hoogste goed beschouwt, in haar die niets liever dan kwaadspreken doet? Liefde heet blind te zijn, dat wel. Maar is het niet net tegen deze blindheid dat Alceste, die een man van het verstand beweert te zijn, zich keert? Hoe komt het dat een man die alles onder controle hebben wil, zelf aan dergelijke ongecontroleerde gevoelens ten prooi valt? Geen wonder dat hij hierover klaarheid zoekt.

Toen we Alceste achtergelaten hebben, bevond hij zich in de antichambre van het huis van Célimène en vasthoudend als hij is — intussen heeft hij al een aperitiefje geweigerd — zou het ons niet verbazen indien hij zich nog steeds op dezelfde plek bevond. Lang zal hij niet meer alleen blijven. Maar of zijn vriend en leeftijdgenoot Philinte (in grijs maatpak en met stropdas) nu net die persoon is die hij het liefst opdagen zag? Aan de manier waarop hij zich al meteen tegen hem keert te merken, in geen geval (I, 1).

Want welke misdaad heeft deze Philinte begaan, die hem voorgoed het recht zich Alcestes vriend te noemen ontnemt, meer nog, die hem van pure schaamte in de grond zou moeten doen zinken? De onverlaat heeft het namelijk aangedurfd zich tegenover een wederzijdse kennis in andere — heel wat vriendelijker — bewoordingen uit te laten dan hij dit misschien achter diens rug zou hebben gedaan en een dergelijke dubbelhartigheid is onze makkelijk ontvlambare Alceste, wiens geliefkoosde stijlfiguur wel de hyperbool lijkt, duidelijk te veel.

Hoe Philinte, die de indruk geeft een uiterst beminnelijk man te zijn, op deze beschuldigingen reageert? Nee, zich gaan verhangen, zoals Alceste hem dit aanraadt, doet hij in geen geval. Waartoe hij dan wel zijn toevlucht neemt — Alceste kent hij blijkbaar door en door — is tot woorden, sussende woorden meestal, die echter een averechts effect hebben op zijn vriend, die zich steeds meer opwinden gaat. Of Philinte dit zo heeft gewild? Erg interessant is in elk geval de discussie die zich tussen hen ontspint. Want laten we duidelijk zijn: over de grond van de zaak zijn hij, Alceste en ook wij het natuurlijk eens: tegenover oneerlijkheid en hypocrisie delen we dezelfde afkeer.

Waarover zij — en wij met hen — van mening verschillen, is in de toepassing van deze basisregels, en eigenlijk gaat het hier, als we dat zo kunnen uitdrukken, over de tegenstelling tussen (stoïcijnse) theorie en (sceptische) praktijk³. Alceste is duidelijk een man van de theorie, van de absolute morele categorieën, van eer en deugd, die complete eerlijkheid in woord, daad en gedachte vereist. Een man van de rede kortom, iemand voor wie tussen goed en kwaad enkel een peilloze afgrond gaapt, die het uiterste eist van zichzelf en van zijn medemensen en nooit tot enig compromis bereid is. Misschien ook wat wereldvreemd is in de balans?

Philinte, heel wat mondainer dan zijn toch wel erg opvliegende vriend, de kalmte en rust in eigen persoon, toont zich van bij de aanvang uiterst humaan. Volkomen pragmatisch van aard probeert hij de mensen te aanvaarden zoals ze zijn, ieder te geven wat hem of haar toekomt. Beter is het niet altijd de volledige waarheid te zeggen dan iemand te kwetsen, beter het leven met al zijn toevalligheden te aanvaarden dan te proberen — goed en kwaad zijn vaak niet zo duidelijk van elkaar te onderscheiden als men dat willen zou — het in al te rigide schema's te vatten.

Wat dit alles met Célimène te maken heeft? Meer dan we op het eerste gezicht zouden vermoeden. De rede kan het niet zijn die hem naar haar drijft als een mot naar een vlam. Een eerste tegenstelling dus in zijn gedrag, waarop Philinte hem terecht wijst en die hij ook wel onderkent. Maar of er wat aan te doen valt? Alsof dit nog niet genoeg is — ooit zou zijn hautaine gedrag hem wel eens zuur kunnen opbreken — liggen nog wel meer problemen op de loer.

Want zie, Alcestes principes zullen verder op de proef worden gesteld wanneer Oronte (Nolle Versijp) — de oudste van het stel, opdringerig, overlopend van zelfgenoegzaamheid, een blaaskaak en bovendien nog poëet — met een bos bloemen in de hand, onmiskenbaar voor Célimène bestemd, ten tonele verschijnt en meteen Alceste onder loze betuigingen van vriendschap bedelft (I, 2).

Bijna giert Alceste het uit. Het kaartje dat Oronte hem aanreikt, zal hij hem later naar het hoofd slingeren, terwijl hij als een hondje voor hem zal zitten kwijlen, verborgen achter zijn kranten. Zijn pret zal echter van korte duur zijn. Of hij niet zo vriendelijk wil zijn even naar een sonnet aan een denkbeeldige geliefde te luisteren, dat hij daarnet inderhaast heeft neergepend? En terwijl Alceste met tegenzin in een stoel plaatsneemt, slaat Oronte, nu met een brillette op de neus, aan het voordragen, niet zonder hier en daar nog even een woordje aan te passen.

Een liefdesgedicht, onmiskenbaar zo, noch bijster goed, noch bijster slecht, dat Philinte onmiddellijk in passende bewoordingen prijst. Zullen Alcestes absolute principes kunnen standhouden? Het papier losjes in de hand, alsof het een stuk vuil betreft, trekt hij tegen de vermeende dichter, die hij gauw wel eens een ander liedje zal doen zingen, van leer. Oronte, in zijn eer aangetast — heel even ziet Philinte zich verplicht de twee kemphanen te scheiden — daagt Alceste uit tot een duel, een uitdaging, waarvan de gevolgen wel erg ongelegen zullen komen voor onze held. Maar wacht even... Is Alceste wel zo eerlijk geweest als hij beweert? Zou het kunnen, zou het werkelijk mogelijk zijn dat Oronte zo wreed is dat hij... Weer komt Célimène om het hoekje kijken, een Célimène die blijkbaar op het verlanglijstje van meer dan een man prijkt.

Bevinden we ons aanvankelijk in de antichambre van Célimènes huis, met haar komst (II, 1) krijgen we ook de eetkamer (gewoonweg schitterend is het decor van Mechtild Schwienhorst, dat bovendien perfect bij de handeling aansluit) te zien. En meteen worden onze vermoedens bevestigd. Célimène is niet alleen jong en beeldschoon, maar ook heel erg rijk en doet er niet de minste poging toe deze rijkdom te verbergen. Een rijkdom, die ze waarschijnlijk van haar overleden — veel oudere — man heeft geërfd. Werd het huwelijk haar misschien opgedrongen, windeieren heeft het haar in geen geval gelegd. Want wat kunnen de naast elkaar opgestelde borstbeelden anders dan de afbeeldingen van zijn voorvaderen zijn, de reusachtige schilderijen aan de muur anders dan de kunstwerken waarin hij zijn — misschien niet altijd even eerlijk verdiende — geld heeft belegd, het stijlvolle meubilair — her en der staan bloemen en geschenken van haar aanbidders uitgestald — anders dan voor mondaine feestjes zijn bedoeld?

In een klassieke komedie geldt, behalve de eenheid van handeling en tijd, ook deze van plaats. Alceste heeft zich één dag de tijd gegeven om van Célimène een definitief antwoord te verkrijgen, dat weten we al. De plaats — het stuk speelt zich volledig binnen af — lijken we nu gevonden te hebben. Hoe indrukwekkend het landhuis echter is, hoe overweldigend in zijn pracht en praal, ruimte voor echte intimiteit biedt het niet en weldra gaat het dan ook — kan het zijn dat Alceste behalve het moment, ook de plaats verkeerd gekozen heeft? — erg claustrofobisch aanvoelen. Een plaats om theater te spelen zouden we zeggen, om zich anders voor te doen dan men in werkelijkheid is. Célimènes slaapkamer, waarvan de deur al de hele tijd op een kier staat — afgaand op het rode tapijt en de Grieks aandoende torso kunnen we hier het domein van de passie vermoeden — lijkt opeens ontstellend veraf.

Taal kan onze personages hierbij behulpzaam zijn. Het kan niet genoeg worden benadrukt hoe modern de vertaling van Laurens Spoor⁴ in blanke alexandrijnen klinkt en hoe probleemloos de acteurs ze in de mond nemen. En praten doen ze, elk in een voor hen kenmerkend idioom, praten en nog eens praten, roddelen, discussiëren, elkaar vleien en op stang jagen, vragen stellen, dubbelzinnigheden debiteren, beleefdheidsformules uitwisselen, elkaar testen en op de proef stellen. Of ze echter belang hechten aan wat ze zeggen? Zelfs maar naar elkaar luisteren?

Alles lijkt wel spel geworden en gespeeld wordt er dat het een lieve lust is. Want wat doen deze personages anders dan de tijd doorbrengen, een bestaan leiden in de coulissen, zonder vooralsnog aan het echte leven toe te komen? Onzekere mensen meten zich graag een masker aan, dat staat vast. Maar waar begint en waar eindigt dit spel? Onder welke omstandigheden kan het opportuun zijn een masker te dragen en wanneer hoeft het niet? Slaagt een mens er uiteindelijk nog in het onderscheid tussen beide situaties te maken? Kan hij nog uitmaken of hij al dan niet een masker draagt? Is taal misschien het laatste masker waarachter hij zich verbergt?

Over maskers gesproken... Acaste (Senne Rouffaer) en Clitandre (Jan Pauwels) — de een in een afgeborsteld lichtbruin pak, de ander met een paarse blazer — zijn er ook nog en dat we hen even uit het oog hebben verloren, zouden ze ons beslist niet vergeven. Wie mogen deze beide jongelui — wellicht iets jonger dan Alceste en zoveel uitbundiger dan hij — wel zijn die, zodra hun komst wordt aangekondigd Célimène meteen in een staat van blijde opwinding brengen? Die haar naar de spiegel doen hollen, haar kapsel en make-up bijwerken en haar Alceste, nog maar net nadat hij toegang tot haar had verkregen, alweer doen vergeten? Onder andere tegen hen en tegen de wereld waarin ze leven, een wereld waarin niets echt is en alles gespeeld, een wereld die de enige is die ze kennen, willen kennen ook en waarin ze zo snel mogelijk hogerop proberen te raken, is het dat Alceste haar beschermen wil.

En erg wereldse jongelui zijn het, rijk en welopgevoed, vol plannen en ambities, klaar om hun eerste stappen in de zakenwereld of politiek te zetten, die Célimène met bloemen en geschenken overweldigen (II, 1-4).

Hoewel Alceste dreigt weg te gaan, kan hij het — door weinig rationele gevoelens van jaloezie aangegrepen — niet over zich krijgen de daad bij het woord te voegen en hem ongelijk geven kunnen we niet. Een uitgelezen spektakel is het dat hij, op een van de banken in de antichambre uitgestrekt, te horen krijgt.

Zodra ze zich rond de immense ovale tafel hebben geschaard — Célimène in het midden, met Acaste en Clitandre links en rechts van haar, Philinte en Eliante aan de lange zijde tegenover elkaar, met aan de korte zijde, tegenover Célimène, de stoel voor Alceste bestemd — en de borrelhapjes zijn aangebracht, ontspint zich namelijk een heerlijk lichtzinnig gesprek. Célimène, de coquette, de kwaadspreekster — op welk een verrukkelijke manier zal zij erin slagen zich steeds anders te gedragen naargelang van de situatie waarin ze zich bevindt — schiet namelijk in actie en ertoe aangespoord door Acaste en Clitandre, die wel aan haar lippen lijken te hangen, schetst ze een haarfijn en vinnig portret van elkeen uit hun kennissenkring die toevallig afwezig is. Gaat ze echter niet te ver, doet ze niet iets waarvoor ze later de rekening zal krijgen gepresenteerd? Hebben we dit ook niet al over Alceste gezegd? Pech heeft deze laatste anders wel: net als de soep wordt opgediend wordt hij weggeroepen in verband met de klacht van Oronte (II, 5-7).

Nee, lang heeft het feest voor hem niet geduurd. Wat heeft zich tijdens zijn afwezigheid afgespeeld? Iets meer hierover komen we te weten aan het begin van het derde bedrijf. Het diner is afgelopen, Célimène heeft zich blijkbaar in haar slaapvertrekken teruggetrokken. De lichtjes aangeschoten Acaste, net uit zijn middagdutje ontwaakt, gaat even speels aan het sleutelgat loeren, voor hij Clitandre, nog over twee stoelen uitgestrekt, met apenootjes begint te bekogelen. Beide heren, op kousevoeten, de hemdsmouwen opgerold, hebben zich duidelijk laten gaan en terwijl ze elkaar helpen bij het aankleden — hoe hoffelijk zijn ze voor elkaar en hoe blijkt hun onderlinge verwisselbaarheid — praten ze over Célimène als over een business deal. Nee, van deze twee zal ze, als het ooit zover komt, niet op genade hoeven te rekenen.

Zoals Philinte en Oronte helpen bij het profileren van Alceste, wordt Célimène mee gedefinieerd door de personages tegenover wie ze in contrast komt te staan, met name Arsinoë, haar "vriendin" en haar nichtje Eliante.

Welk vlees we met Arsinoë in de kuip hebben, wordt al duidelijk nog voor we een blik op haar hebben kunnen werpen. Het vernoemen van haar naam alleen al

volstaat om Célimène — pas opnieuw te voorschijn gekomen en nu met een goudkleurige jurk aan — ertoe te bewegen samen met Acaste en Clitandre de laatste sporen van het feest op te ruimen, de stoelen aan de kant te schuiven, kortom alles te verwijderen wat maar enigszins aan plezier zou kunnen doen denken (III, 3).

En inderdaad, deze Arsinoë (Sien Eggers) — in geel en zwart; wat de leeftijd betreft misschien iets meer in de buurt van Oronte, maar zeker niet zo oud als Célimène haar wil doen uitschijnen — zal zich ontpoppen tot de kwade geest in het stuk.

De vriendschapsbetuigingen die ze over Célimène uitstort — Acaste en Clitandre hebben vliegenvlug het hazepad gekozen — zijn zoet als de slagroomtaartjes die ze heeft meegebracht, wat niet belet dat zich tussen hen beiden gauw de vinnigste woordenstrijd ontspinnen zal die men zich voorstellen kan. Waarover jonge vrouwen — meisjes eigenlijk, want zoals ze op de tafel gaan zitten, hun benen over de rand laten bengelen, elkaar de slagroom van de mond vegen en voortdurend dezelfde waterfles doorgeven, lijken ze opeens weer zestien — het zoal met elkaar aan de stok krijgen? Over mannen, jongens natuurlijk en wat is pijnlijker dan met de idee als een oude vrijster door het leven te zullen gaan, te worden geconfronteerd? Dit doembeeld is het dat Célimène, zich wulps over de tafel kronkelend, Arsinoë voorschotel. Krijgen we even de indruk dat Célimène als overwinnaar uit de strijd naar voren gekomen is — een strijd op leven en dood leek het wel, tussen twee vrouwen die vastbesloten waren zich te bedienen van alle wapens waarover ze beschikken konden en elkaar met woorden dodelijker slagen toedienden dan ze dat met de vuist hadden kunnen doen — als een in het nauw gedreven kat zou Arsinoë wel eens tot gekke sprongen in staat kunnen zijn (III, 4).

Eliante (Rosemarie Bergmans) — niet toevallig was zij het die aan tafel tegenover Philinte zat — is uit een heel ander hout gesneden. In tegenstelling tot de anderen neemt zij zeer zelden het woord en als ze dit doet, dan is het om iemand anders, Alceste bijvoorbeeld, te verdedigen, om daar waar geschillen rijzen, de plooiën weer glad te strijken, om in alles en iedereen het goede te zien (haar uitspraken over de liefde, II, 5).

In Acaste en Clitandre, misschien zelfs Oronte, heeft Alceste rivalen gevonden, dat is duidelijk. Of Célimène niet net zo veel of nog meer van deze beide vrouwen, door Philinte als uitermate geschikt voor zijn vriend bestempeld, te vrezen heeft?

Gaat Alceste haat zo diep als hij dat beweert? Is Célimène werkelijk zo frivoool als ze laat uitschijnen? Hoe onwaarschijnlijk het ook mag lijken dat Alceste zich zo

*De Misanthrop door K.V.S.-Brussel.
Bovenaan: Chris Thys als Célimène
Onderaan: Jef Demedts als Philinte en Rosemarie Bergmans als Eliante
(Foto's: Leo Van Velzen)*

tot haar aangetrokken voelt, meer en meer duiken elementen op die hen eigenlijk wel met elkaar verbinden. Dagen niet zowel Alceste als Célimène, elk op hun eigen manier, een maatschappij uit waarin ze het moeilijker dan de anderen hebben om een plaats te verwerven? Is hun affectieve immaturiteit, hun onvermogen diepgaande relaties aan te knopen, niet nog schrijnender dan dat van de anderen? De weg die ze echter nog hebben af te leggen is lang en terecht beginnen we ons af te vragen of ze elkaar wel zullen vinden. Talrijk zijn immers de misverstanden die tussen hen blijven bestaan.

In zijn zoektocht naar de absolute waarheid kan Alceste het niet verkroppen dat het wereldbeeld dat hij binnenskamers heeft opgebouwd door de werkelijkheid wordt achterhaald. Daarenboven ziet hij zijn geliefde — naïef, ontroerend bijna is zijn imperfectie wanneer hij meent Célimène tot zijn zienswijze te kunnen overhalen, haar als het ware tot zijn beeld en gelijkenis te herscheppen — ten prooi vallen aan wat hij het meest veracht. Célimène, misschien in de eerste plaats omwille van haar rijkdom omringd, poogt, door zich te verbergen achter schaamteloos geflirt, die ene man te vinden die haar om haar zelf wil en die haar vooral zichzelf wil laten zijn.

Ook al bewegen zich door het stuk volkomen ridicule figuren als Oronte, Acaste en Clitandre, geleidelijk beginnen we in te zien dat het komische van *De Misanthrop* voortvloeit uit de ontstellende mate van zelfbedrog waaraan de hoofdpersonages onderhevig zijn. In haar schijnbare lichtzinnigheid doet Célimène vooral zichzelf onrecht aan; in al zijn verhevenheid is Alceste een bijna meelijwekkende figuur. Heeft hij zich al meermaals volkomen belachelijk getoond — een onhandelbare puber leek hij wel toen hij, vlak voor zijn vertrek het diner begon te verstoren, Acaste en Clitandre bij de kraag greep en met het hoofd tegen elkaar sloeg — toch iets te ver gaat hij wanneer hij, op grond van een briefje hem door Arsinoë doorgespeeld, Célimène van ontrouw meent te moeten verdenken en zich in het bijzijn van Eliante en Philinte over de grond laat rollen en te keer gaat als een kind (IV, 2). Zo mogelijk nog idioter gedraagt hij zich...

Maar wacht even. Briefje? Ontrouw? Dat Alceste jaloers van aard is, weten we al. Maar dat hij tot zulke uitersten zou overgaan? Had Célimène hem dan al enige belofte gedaan? Nee toch? En zulk een wantrouwen, dat voor een man die er dergelijke hoge principes op nahoudt...

Toen we Arsinoë voor het laatst zagen, leek ze door Célimène vernederd, compleet verslagen zelfs. Een en ander heeft haar klaarblijkelijk niet belet onmiddellijk daarna weer en met nog meer overtuiging in de aanval te gaan. Hoe kan ze zich immers beter op Célimène wreken dan door te proberen haar relatie met Alceste

te verbreken, meer nog, door Alceste voor haar te winnen? De list is een bij uitstek vrouwelijk wapen en nadat ze heeft gedaan alsof ze flauw viel — grappig was de erg onhandige manier waarop Alceste haar met zijn kranten koelte toewuifde en naar de keuken om een glas water snelde — lokt ze Alceste mee naar haar huis om hem daar een bewijs van Célimène's ontrouw te overhandigen. Of ze in haar opzet slagen zal? Alcestes ijdelheid heeft ze alvast gestreeld, zijn nieuwsgierigheid gewekt... (III, 5).

Maar laten we niet op de zaken vooruitlopen. Richten we onze blik voorlopig op die personen die het het best met onze held menen, Philinte en Eliante. En inderdaad, bij het begin van het vierde bedrijf vinden we hen samen in gesprek. Wat gauw duidelijk wordt is dat wat tussen hen aan het groeien is, meer is dan louter sympathie: gaat de discussie hoofdzakelijk over Alceste, wanneer Eliante zich in wat al te lovende bewoordingen over hem uitlaat, kiepert Philinte zogezeegd per ongeluk een glas wijn uit over zijn hemd; later zal hij op haar stoel gaan zitten en met de vinger over de rand van het glas waaruit ze gedronken heeft strijken. Wordt hun toenadering, hun geflirt eigenlijk door de komst van een woedende Alceste onderbroken — bijna gek van jaloezie steekt hij een mes in de deur van de slaapkamer van Célimène, de enige echt agressieve daad die we hem in dit stuk zien verrichten — van lange duur zal deze onderbreking niet zijn.

Zo mogelijk nog idioter, schreven we. Volkomen absurd gedraagt zich diezelfde Alceste wanneer hij onmiddellijk daarna — wil hij Célimène die keuze laten maken waarvoor ze nog niet klaar is, bij wie hij nu gaat aankloppen komt hij duidelijk te laat — de bloemen en ring voor Célimène bestemd, dan maar aan Eliante aanbiedt.

Veeleer zielig of tragikomisch is hij, wanneer hij, door Eliante afgewezen, met dezelfde bloemen in de hand, waarvan hij onderweg alle knoppen afrukt, op Célimène toestapt (IV, 2).

Heeft Celimène al die tijd geprobeerd om Alceste te ontlopen, de vastberadenheid waarmee hij haar achtervolgt maakt inderdaad dat de confrontaties tussen hen niet kunnen uitblijven en de hevigste in de reeks — meteen de aangrijpendste scène uit het ganse stuk — is inderdaad op komst. Nadat Alceste zich weer aan een scheldpartij te buiten is gegaan, heeft Célimène de slaapkamerdeur achter zich op slot gedraaid en de muziek luid genoeg gezet om zijn getier te overstemmen. Niet van plan zich zomaar het zwijgen te laten opleggen, sluit Alceste hierop de stroom af en ontzettend sterk is het ogenblik waarop Célimène — gewoonweg briljant is de vertolking van beide hoofdrolspelers — met een kandelaar vol brandende kaarsen voorzichtig het hoofd om de deur steekt. Veeleer dan een Lady Macbeth lijkt zij hier een bange, kwetsbare vrouw en even later, als ze beiden, terwijl ze in het donker aan

de tafel zitten, met het hoofd elkaar naderen, zijn we getuige van het enige bijna intieme moment in een stuk dat voor het overige nauwelijks intimiteit toelaat. Célimènes herhaalde aandringen "Verdwijs!", samen met de onverwachte komst van Du Bois, de bediende van Alceste (een in deze kleine rol erg effectieve Sjarel Branckaerts) met nieuws over het proces, maakt dat alles weer opnieuw te beginnen is. Arme Alceste. Arme Célimène. Dat de maatschappij nu ook nog niet klaar is met hen (IV, 3-4).

En inderdaad, de tijd staat niet stil. Intussen is het avond geworden en heel wat — het kan geen kwaad hier nog eens te benadrukken hoe visueel deze produktie is, hoe perfect Franz Marijnen erin slaagt het verhaal in memorabele beelden te vatten — gaat opnieuw aan de beginsituatie herinneren. Nee, veel is er inderdaad niet gebeurd. Des te meer is er gezegd, nog meer verzwegen. Want wat merken we? Weer bevinden we ons in de antichambre. Nog steeds zijn er de vissen in hun aquarium. Weer zijn daar Alceste, opgewondener dan ooit, deze keer behalve met zijn kranten, ook nog met een bruinleren valies onder de arm, en Philinte die, geconfronteerd met de woede van zijn vriend, nu rustig een sigaret opsteekt. Wat is er eigenlijk gebeurd? Waarom die valiezen? Onze Alceste heeft namelijk zijn proces verloren, iets wat hem — liever dan in beroep te gaan of zich met het financiële verlies te verzoenen — ertoe besluiten doet de wereld dan maar meteen definitief de rug toe te keren, niet echter zonder Célimène een laatste keer te hebben gesproken (V, 1).

Nee, veel blijkt hij nog niet te hebben geleerd en als op de koop toe Oronte weer op de proppen komt, weten we meteen hoe laat het is. Het moet al tot Alceste doorgedrongen zijn dat het bewuste sonnet voor Célimène bestemd was en als hij, altijd op wacht, altijd in de coulissen, een gesprek tussen hem en Célimène afluistert, worden zijn laatste twijfels weggenomen. Blijkt hij — had Arsinoë het dan toch bij het rechte eind? — in Oronte, van wie hij dit het minst had verwacht, dan ook nog met een rivaal geconfronteerd te zijn! In duelleren hebben de heren echter geen zin meer, volkomen eensgezind stevenen ze op Célimène af: zich uitspreken zal ze, en deze keer definitief (V, 2).

De grote finale kan beginnen. Welke haar uitkomst zal zijn? De deur van Célimènes slaapkamer staat wijdopen, wijder dan ooit tevoren. Maar wat dit te betekenen heeft? Heel even nog richt Célimène (in een poging steun te vinden?) zich tot Philinte en Eliante — hebben die twee misschien al even gestoeid? — die zich kort hadden afgezonderd. Veel tijd rest haar echter niet. De spanning wordt ten top gevoerd als Arsinoë, zo mogelijk nog meer opgemaakt, triomferend als een echte wraakgodin, ten tonele verschijnt, geflankeerd door Acaste en Clitandre, ditmaal in lange regenjassen gehuld. We voelen het al aan: haar wraak en meteen ook die van

de maatschappij — of liever van alles wat negatief is in deze maatschappij — zal verschrikkelijk zijn, een wraak die niet alleen Célimène maar ook Alceste meesleuren zal. Want wat blijkt? Ook Acaste en Clitandre heeft ze bezwarende geschriften ter hand gedaan — een massa fotocopies heeft Clitandre al gemaakt — waarin ze ook met hen de spot drijft. En zie, wat gebeuren moet, gebeuren zal. Hoe diep de gevoelens van Acaste en Clitandre gaan, zal dadelijk duidelijk worden.

En Célimène? Hoe reageert zij op deze toch wel erg pijnlijke publieke ontluistering? Alles loochenen, zoals ze dit met Alceste probeerde, zal niet meer lukken. Gezeten in de stoel waarin even tevoren nog Philinte zat is zij er schijnbaar onberoerd, zonder ook maar een moment haar fierheid te verliezen — hoe zou ze dat ook kunnen? — de stille getuige van hoe de een na de ander haar de rug toekeren: Oronte, Acaste en Clitandre — die het zelfs bij deze gelegenheid niet nalaten kunnen elkaar bij de deur proberen te laten voorgaan — en uiteindelijk ook Arsinoë, die — had ze hem al als de prijs voor haar verraad gezien? — door Alceste afgewezen, in haar verwarring heel even de verkeerde kant opgaat.

Alcestes rivalen zijn één voor één weggevallen. Wil hij nog steeds de hand van Célimène? Zijn zijn kansen toegenomen of niet? Voorlopig is het Célimène gelukt haar ware gevoelens te verbergen; momenteel echter slaat ze de handen voor het gezicht. Is het het spookbeeld van de eenzaamheid dat voor haar opduikt, de levensgrote angst nooit aan het ware leven toe te komen die hen beiden in de ban houdt? De spanning, op geen enkel ogenblik uit het stuk verdwenen, blijft intact...

De Misanthropie is een stuk over theater, met daarin Alceste en Célimène als grootste acteurs. Wie theater speelt, draagt maskers, moet maskers dragen ook, op zoek naar de waarheid, naar de realiteit van het spel. Dit is het — niet toevallig blijven zij als enige getuigen achter — wat Philinte en Eliante inzien. Wat wij begrijpen is dat Oronte en Arsinoë nooit in staat zullen zijn dit masker af te zetten, dat ze nooit de waarheid zullen ontdekken, dat Acaste en Clitandre (staan zij hier voor een maatschappelijk absolutisme, een autoritaire machtsstructuur die hier met klem verworpen wordt?) nooit zullen inzien dat ze een masker dragen, niet weten waarnaar ze op zoek zijn. Wat we ons afvragen is of Alceste zal inzien dat zijn misantropie — want een erg milde misantropie is hij toch, onze Alceste, niet echt iemand die de mensen haat, maar hen wel graag anders, beter zou willen zien dan ze in werkelijkheid zijn — niet meer dan een masker is? Zal hij, in het besef dat ook hij een masker draagt, Célimène kunnen aanvaarden zoals ze is? Zal Célimène de talrijke maskers waarachter ze zich verbergt eindelijk durven afleggen? Zie, daar al waagt Alceste zijn laatste poging.

Tot een echte explicatie is het nog steeds niet gekomen. Célimène houdt nog steeds de handen voor het gezicht, beiden lijken voor het ogenblik althans, sterk onder de indruk van wat ze hebben aangericht. Valt Célimène, in een moment van zwakheid Alceste nog wel te voet, in staat hem te volgen naar een afgelegen plek is ze niet en deze keer wijzen ze elkaar definitief af.

Het leven is onvoorspelbaar wil Molière ons zeggen, en zal voortdurend blijven ontsnappen aan de regels die we het willen opleggen, aan de schema's waarin we het willen vatten. Een blijvend actuele boodschap, dat wel. Een boodschap van jonge mensen ook en tegelijk een vlijmscherpe aanklacht tegen hypocrisie, corruptie, machtswellust. Dit is het wat Marijnen heeft ingezien en met de nieuwe ploeg van de K.V.S. is hij erin geslaagd een tegelijk moderne en tijdloze, onderhoudende en beklijvende produktie te brengen, die meteen de essentie raakt van wat theater is: de mens confronteren met zichzelf en zijn omgeving, hem helpen dit unieke moment van inzicht te bereiken.

Eindbeeld. Alceste gaat heen, zijn valies — de kranten heeft hij niet meer nodig — onder de arm. Célimène trekt zich in de donkerste hoek van de eetkamer terug. In aanmerking genomen wat voorafgaat, zal Alceste — als er iemand niet zonder de mensen kan, dan is hij het wel — het niet lang uithouden in de door hem gekozen woestijn, net zomin als Célimène het lang zonder mannelijke belangstelling zal hoeven te doen. Theater stelt vragen, geeft geen antwoorden, zei Marijnen nog. Enkele vragen hebben we hier aangehaald, andere wellicht niet. De belangrijkste vraag blijft echter deze welke de toekomst, en meteen ook onszelf, de kern van ons bestaan betreft. In welke gedaante zal Alceste uit zijn ballingschap terugkeren? Als Philinte (daar al gaat hij zijn vriend achterna) of als Oronte? Ook Célimène zal opnieuw haar opwachting maken. Als Eliante (nog even blijft ze achter om haar nicht te troosten) of als Arsinoë? Hoe zullen wij uit deze confrontatie met onszelf, onze naaste, onze omgeving te voorschijn komen?

Een stuk dat Eliante en Philinte heeft bijeengebracht laat ons het beste hopen.

De Misanthrop van Molière ging, in een regie van Franz Marijnen, in première op 4 maart 1994 in de K.V.S.-Brussel. Vertaling: Laurens Spoor. Decor en kostuums: Mechtild Schwienhorst. Met in de rolverdeling: Herman Gilis (Alceste), Chris Thys (Célimène), Jef Demedts (Philinte), Nolle Versijp (Oronte), Senne Rouffaer (Acaste), Jan Pauwels (Clitandre), Sien Eggers (Arsinoë), Rosemarie Bergmans (Eliante), Sjarel Branckaerts (Du Bois), Evi Stuer en Vörös Károly (personeel). Deze produktie wordt hernomen in 1994-95.

NOTEN

- ¹ cf. De Roeck (Jef), "Franz Marijnen en zijn voorwaarden", *Ons Erfdeel*, 37 (1994), nr. 1, pp. 41-49.
- ² Voor een analyse van de personages:
 - Doumic (René), *Le Misanthrope de Molière*, Paris, Ed. Mellottée, 1929.
 - *Molière, Le Misanthrope*, Préface de Jean-Pierre Vincent, Commentaires et notes de Michel Autrand, Paris, Le Livre de Poche, 1993.
- ³ Zeer interessant wat betreft de filosofische achtergrond is: McBride (Robert), *The Sceptical Vision of Molière*, London & Basingstoke, The MacMillan Press Ltd., 1977.
- ⁴ Een tekstboekje met de vertaling van Laurens Spoor is verkrijgbaar bij de K.V.S.